

ČESKÁ LITERATURA 1939-1945

Charakteristika doby

Po Mnichovské dohodě období tzv. druhé republiky (viz J. Kuklík- J. Gebhart: Druhá republika, 2004), které končí 15. 3. 1939 německým záboem zbylého území a vznikem Protektorátu Čechy a Morava (Slovensko se tehdy osamostatnilo, Podkarpatskou Rus zabralo Maďarsko). Negativní dopad na celý národ a všechny společenské sféry včetně kultury, mj. zavření VŠ, tvrdá cenzura, omezení nakladatelské činnosti, zánik či proměny periodik atp.

Čeští spisovatelé: většina proti fašismu a nacismu; někteří emigrovali (E. Hostovský, F. Langer, V + W), jiní byli vězněni v koncentračních táborech (F. Peroutka, E. F. Burian, N. Frýd), někteří obětí nacismu (J. Čapek, K. Poláček, V. Vančura, J. Fučík, B. Václavek), před tím v odboji (Národní revoluční výbor spisovatelů v čele s Vančurou).

Obecně vzrůst významu češtiny a knih (Kruh přátel českého jazyka, 1938; sborník Kniha a národ, 1939). Příklon k velkým osobnostem 19. století (Mácha, Němcová, Neruda), krásám Prahy, historii (též reedice staročeských památek) a lidové slovesnosti.

POEZIE

V roce 1939 a počátkem 40. let příznivější podmínky pro vydávání knih, později je to horší (na podzim 1941 nastupuje jako zastupující říšský protektor R. Heydrich, po atentátu na něj tvrdé represe).

Vycházejí **sbírky básníků publikujících před válkou**. Patří k nim J. Hora (Jan houslista, Zahrada Popelčina), V. Nezval (Pět minut za městem), J. Seifert (Vějíř Boženy Němcové, Světlem oděná, Kamenný most), F. Halas (Naše paní Božena Němcová, Ladění), V. Holan (První testament, Záhřmotí, Terezka Planetová), V. Závada (Hradní věž), J. Zahradníček (Korouhve, Pod bičem milostným) či F. Hrubín (Včelí plást, Země sudička, Cikády).

Nástup mladé básnické generace, manifestovaný zpočátku sborníky a almanachy (Mladá Morava, Jarní almanach básnický, Chvála slova, Nový realismus). Záhy vytvoření nových skupin.

Skupina 42:

Existence 1942-1948, sdružení literátů a výtvarníků (viz výstava roku 1943 v Topičově salonu), pojitkem mj. orientace na městskou civilizaci (včetně periferií) a reflexe

existencialismu. Teoretikové Jindřich Chaloupecký a Jiří Kotalík. Hlavní představitelé – básníci: Jiří Kolář ((Křestní list, Sedm kantát, Ódy a variace), Josef Kainar (Příběhy a menší básně), Ivan Blatný (Paní Jitřenka, Melancholické procházky, Tento večer), Jiřina Hauková (Příslaví, Cizí pokoj). Výtvarníci Kamil Lhoták, František Gross, Karel Souček. Odborná literatura: Eva Petrová a kol.: Skupina 42 (1998).

Skupina Ra:

Rovněž spisovatelé a výtvarní umělci, orientace na surrealismus (za okupace zakázaný, podle nacistů tzv. zvrhlé umění). Členové Ludvík Kundera (mnohostranná osobnost, básnický debut Tolik cejchů až 1945), dále Zdeněk Lorenc, Václav Zikmund, Otta Mizera, Vilém Reichmann, Bohdan Lacina, Josef Ister, Václav Tikal. Ilegální sborníky Roztrhané panenky, A zatímco válka, Skupina Ra. Odborná literatura: antologie Michala Bauera Automatická madona (2012).

Skupina Ohnice:

Název podle Ortenovy sbírky, formování kolem Kamila Bednáře (prohlášení Slovo k mladým, 1940, sbírky Kámen na dlažbě, Kamenný pláč, Veliký mrtvý, Hladiny tůní, redigoval sborník Za Jiřím Ortenem, 1945). Další příslušníci Josef Hiršal (Vědro stříbra, Studené nebe), Ivan Diviš či Bohuslav Březovský.

Jiří Orten (vlastním jménem Ohrenstein, rodák z Kutné Hory, student pražské konzervatoře, tragická smrt; dnes Cena Jiřího Ortena). Začal publikovat již v 17 letech pod patronací Františka Halase a Václava Černého (Kritický měsíčník), za okupace pseudonymy (židovský původ). Sbírký Čítanka jaro, Cesta k mrazu, Jeremiášův pláč, Ohnice, Elegie, posmrtně mj. Deníky. Odborná literatura: Josef Štochl: Svět díla Jiřího Ortena (2011).

Další mladí básníci mimo skupiny: Lumír Čivrný, Hanuš Bonn, Miloš Vacík.

PRÓZA

Próza s historickou tematikou:

Velký rozvoj (v meziválečné době spíše druhořadí autoři, u avantgardy stranou zájmu), spojitost s biografickou prózou (František Kožík: Největší z pierotů, velmi úspěšné dílo).

Hlavní autoři:

Vladislav Vančura: Obrazy z dějin národa českého (podtitul Věrná vypravování o životě, skutcích válečných i duchu vzdělanosti, 1939, 1940, torzo třetího dílu 1948, tři

poradci, ilustrace Mikoláš Aleš a Karel Svoboda, postavy historické i fiktivní, dovedeno na konec přemyslovské éry, torzo končící v půli slova).

Další autoři: Jiří Mařánek (rožmberská trilogie Barbar Vok, Romance o Závišovi, Petr kající), M. V. Kratochvíl (Osamělý rváč, doba Rudolfa II., Král obléká halenu – o Václavu IV.), Karel Schulz (Kámen a bolest: italská renesance, Michelangelo), František Kubka (Pražské nokturno, Karlštejnské vigilie), Karel Nový (Rytíři a lapkové), Ivan Olbracht (Ze starých letopisů), Jaroslav Durych (Služebníci neužiteční – misionáři a světci), Eduard Bass (Čtení o roce osmačtyřicátém). Z historie těžili též František Nežil, Čestmír Jeřábek, František Lazecký, Soňa Špálová, František Křelina aj. Odborná literatura: Ester Nováková: Český historický román v období protektorátu (2012).

Psychologická próza:

Návaznost na 30. léta, zaměření na lidské nitro, hlavní autoři Jaroslav Havlíček (Neviditelný, Ta třetí, Helimadoc, Synáček, Petrolejové lampy, řada děl zfilmována či zdramatizována, odborná literatura: Nella Mlsová: Člověk na rozhraní, 2005), Václav Řezáč (romány Černé světlo, Svědek, Rozhraní), Miroslav Hanuš (Na trati je mlha, Méněcennost, Bílá cesta mužů), Egon Hostovský (emigrace v USA; díla Listy z vyhnanství, Sedmkrát v hlavní úloze, Úkryt, Cizinec hledá byt), Jaromír John (Moudrý Engelbert).

Jiná tematika či žánry:

Eduard Bass (Cirkus Humberto, Lidé z maringotek), Jan Drda (Městečko na dlani, Živá voda), Zdeněk Jirotka (Saturnin), Jan Morávek (Ztracený člověk, Opuštěná řeka), Karel Dvořáček (Pole kráčí do hor).

Inspirace lidovou slovesností:

Zájem od konce 30. let (viz práce Bedřicha Václavka nebo antologie Františka Halase a Vladimíra Holana Láska a smrt, 1938), nové edice folklóru, odborné práce, zvýšený zájem o pohádku (Jiří Horák: Český Honza, České pohádky; více viz Luisa Nováková: Proměny české pohádky, 2009). Osobitý zjev Josef Štefan Kubín (žil 1864-1965, sběratel folklóru i spisovatel – cyklus tzv. jivínských rapsodií; svérázný jazyk: ocenění Vladislava Vančury).

Řada spisovatelů psala pro děti a mládež:

Marie Majerová (Robinsonka), Marie Pujmanová (Předtucha), Karel Nový (Potulný lovec), František Kožík (Vlajka vítězů), Václav Řezáč (Čarovné dědictví), Jaromír John (Příběhy Dona Quijota), Bohumil Říha (O třech penízích) aj.

DRAMA A DIVADLO

Divadelní repertoár byl značně omezený (nesměly se hrát hry levicových či židovských autorů, ale ani dramata autorů z nepřátelských zemí, preferovala se německá dramatika, klasické a zábavné hry), leč česká divadla hrála: až 1. září 1944 zákaz veškeré divadelní činnosti. Daň za hereckou práci: účast na shromáždění v Národním divadle v červnu 1942 – odsouzení atentátu na Hendricha.

Kromě velkých divadel až do roku 1941 ještě hrálo D 39-41 E. F. Buriana (Krysař, Manon Lescaut), Divadélko pro 99 (1940-41, Jindřich Honzl), malé Divadlo Větrník, roku 1940 začalo hrát Horácké divadlo v Jihlavě. Úspěšné bylo Divadlo Vlasty Buriana (Burian po válce uvězněn a obviněn z kolaborace). Mnozí herci (včetně Buriana) působili ve filmu, takže měli relativně lehký život, ovšem mělo to své stinné stránky (viz Stanislav Motl: Mraky nad Barrandovem, 2006).

Hry, které vznikaly za okupace, se hrály namnoze až po osvobození: například šlo o hry Vladislava Vančury (Josefina), Olgy Scheinpflugové (Guyana) či Jana Drdy (Hrátky s čertem). Více viz Dějiny české literatury a Dějiny českého divadla.

LITERÁRNÍ KRITIKA A VĚDA

Mnohé **deníky** se staly oficiálními protektorátními listy: proto po roce 1945 už nevycházely, případně změnilly své názvy (z Lidových novin se staly Svobodné noviny, jimž šéfoval Eduard Bass a po něm až do roku 1948 Ferdinand Peroutka). Vycházely Národní listy, České slovo či nově Národní práce (vznikla z Práva lidu). Důležité byly kulturní rubriky, kam psala řada kritiků. Některé listy byly ilegální (Rudé právo).

Časopisy:

Některé byly zastaveny, stíraly se směrové či generační rozdíly. Vycházely mj. Literární noviny, Lumír, Zvon, Kritický měsíčník, Panorama, Čteme, dále katolická periodika (Obnova, Akord, Řád) nebo kolaborantská Přítomnost (zneužití někdejšího Peroutkova týdeníku, který po roce 1945 vycházel jako Dnešek).

Z **literárních kritiků** činní mj. Karel Sezima, Bohumil Polan, Karel Polák, Fedor Soldan, Josef Hora, František Götze nebo A. M. Piša.

Literární věda:

Zaměření na literární historii: na starší českou literaturu (Josef Vašica, Zdeněk Kalista, J. B. Čapek) i na 19. století (mj. Julius Fučík: Tři studie – o Sabinovi, Zeyerovi a Němcové). Důležité byly sborníky věnované Arnu Novákovi (třeba Strážce tradice, 1940). Zčásti

pokračuje rozvoj strukturalismu (Jan Mukařovský: Kapitoly z české poetiky, 1941), existovalo úzké sepětí literárních vědců a lingvistů (viz sborník Čtení o jazyce a poezii, 1942).

Speciální odborná literatura (chronologické řazení):

Česká literatura v boji proti fašismu, 1987

D. Brandes: Češi pod německým protektorátem, 1999

F. Červinka: Česká kultura a okupace, 2002

P. Maršálek: Protektorát Čechy a Morava, 2002

J. Gebhart a J. Kuklík: Velké dějiny zemí Koruny české 15, 16, 2006, 2007

J. Med: Literární život ve stínu Mnichova, 2010

P. Demetz: Praha ohrožená 1939-1945, 2010